

حقیقت حکم شرعی

در اصول فقه

بلال شاکری

پرو، بشاه علوم و فرهنگ اسلامی

www.ketab.ir

حقیقت حکم شرعی در اصول فقه

بلال شاکری

- ناشر: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
- وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم
- تهیه: پژوهشکده اسلام تمدنی
- روپراستار: محمدباقر انصاری
- لیتو: نفی، چاپ و صحافی: جایخانه مؤسسه بوستان کتاب
- چاپ اول: پاییز ۱۳۹۶
- شمارگان: ۱۰۰۰
- قیمت: ۱۸۰۰ تومان
- عنوان: ۴۰۰ کلمه

همه حقوق برای ناشر محفوظ است. این کتاب را می‌توان در آدرس: تهران، خیابان معلم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، نشر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، تلفن و دورنگار: ۰۲۱-۳۷۱۵۵۳۶۸۸، ۰۲۱-۳۷۱۵۶۱۶۵۹۱، کدپستی: ۳۷۱۵۶۱۶۵۹۱، مراکز پخش: ۱. قم، میدان شهیدان، تلفن و دورنگار: ۰۲۵-۳۷۸۳۲۳۴۰، ۲. تهران، خیابان انقلاب، پلاک ۱۰۰، تلفن و دورنگار: ۰۲۱-۳۷۸۳۲۳۴۰، طبقه همکف، واحد ۳۱۲، تلفن و دورنگار: ۰۲۱-۳۷۸۳۲۳۴۰، وب‌گاه: www.pub.isca.ac.ir، رایانامه: nashr@pub.isca.ac.ir، فروشگاه مجازی نشر: www.shop.isca.ac.ir، فروشگاه دیجیتال: www.pajooahaan.ir

سرشناسه:	شاکری، بلال، ۱۳۶۱-
عنوان نام‌پدیدآور:	حقیقت حکم شرعی در اصول فقه/ بلال شاکری؛ تهیه پژوهشکده اسلام تمدنی
مشخصات نشر:	قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۶
مشخصات ظاهری:	۲۶۲ ص
شابک:	۱۸۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
یادداشت:	کتابنامه: ص [۲۳۱] - ۲۴۸؛ همچنین به صورت زیرنویس
یادداشت:	نمایه
موضوع:	اصول فقه
موضوع:	قانونگذاری (فقه)
موضوع:	فقه جعفری - قرن ۱۴
موضوع:	فقه اهل سنت - قرن ۱۴
شناسه افزوده:	دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشکده اسلام تمدنی
رده‌بندی کنگره:	۱۳۹۶ ح ۷ ۲۲ ش / ۱۵۵ BP
رده‌بندی دیویی:	۲۹۷/۳۱
شماره کتابشناسی ملی:	۴۹۴۵۵۳۲

فهرست

۱۱سخنی با خواننده

مقدمه

۱۴موقعیت و جایگاه بحث

۱۵اهمیت و ضرورت بحث

۱۶اهداف پژوهش

۱۶نوآوری‌ها

۱۸مروری بر محتوای پژوهش

فصل اول: مفاهیم و کلیات

۲۱مبحث اول: مفهوم‌شناسی واژه‌های تحقیق

۲۱تعریف حکم

۲۶تعریف سایر واژگان مرتبط

۲۶ملای

۲۶مراتب حکم

۲۸مبحث دوم: اقسام حکم

۳۴حکم تکلیفی و وضعی

۳۷	حکم واقعی و ظاهری
۳۹	مبحث سوم: تمایز حکم فقهی با مفاهیم مشابه
۴۰	حکم فقهی و حکم قضایی
۴۱	حکم فقهی و قانون
۴۲	حکم و فتوا
۴۳	حکم و وظیفه عملی
۴۶	حکم و حق
۴۶	تعریف حق
۴۸	اقسام حق
۵۰	رابطه حق و حکم
۵۶	مبحث چهارم: پیشینه‌شناسی و تطورات بحث حکم
۵۶	مباحث حکم در اصول امامیه
۶۰	مباحث حکم در اصول شیعه
۶۱	۱. قدمای اصولی
۶۳	۲. محقق حلی تا شیخ بهائی (رسمیه مباحث حکم در کتب اصولی)
۶۳	۳. فاضل تونی تا شیخ انصاری (حذف مباحث حکم از کتب اصولی به‌عنوان باب مستقل)
۶۸	۴. از محقق خراسانی تا شهید صدر (رشد مباحث تألیفی در باب حکم شرعی)
۷۳	۵. شهید صدر تا دوران معاصر (حضور مجدد مباحث حکم در ساختار علم اصول و ساختاریندی علم اصول بر اساس حکم)
۷۵	

فصل دوم: مبانی نظری تحقیق

۷۹	مبحث اول: مراتب حکم
----	---------------------

۸۰	۱. تک مرحله‌ای بودن حکم
۸۱	۲. دو مرحله‌ای بودن حکم
۸۱	۳. سه مرحله‌ای بودن حکم
۸۲	۴. چهار مرحله‌ای بودن حکم
۸۳	۵. آرای جدید در مراتب حکم
۸۳	۱. رأی و نظر امام خمینی
۸۳	۲. رأی و نظر شهید صدر
۸۶	مبحث دوم: حل تشریح در آرای اصولیان
۹۲	مبحث سوم: قاعده تبعیت احکام از ملاکات
۹۵	ادله تبعیت احکام از ملاکات در متعلق
۹۶	آیات
۹۷	روایات
۹۸	نقد و بررسی تبعیت احکام از ملاکات در متعلق
۹۸	۱. اشکال اصلی نظریه
۹۹	۲. اشکالات ادله نظریه
۹۹	ادله نظریه توسعه ملاک در قاعده تبعیت
۱۰۰	۱. اباحه لاقضایی
۱۰۱	۲. احکام ظاهری
۱۰۲	۳. احکام وضعی
۱۰۳	۴. احکام تعبدی
۱۰۳	۵. اوامر امتحانی
۱۰۵	۶. اوامر غیري
۱۰۶	۷. اوامر تقیه‌ای

- ۱۰۶..... ۸. احکام طریقی
- ۱۰۶..... ۹. احکام فعلی
- ۱۰۷..... نقد و بررسی نظریه دوم
- ۱۱۲..... پاسخ
- ۱۱۶..... نتیجه گیری و جمع بندی

فصل سوم: تحلیل ماهیت حکم شرعی در آرای اصولیان

- ۱۲۶..... بحث اول: خطاب شارع
- ۱۳۰..... تعریف حکم بر اساس تحلیل و تفسیر آن به خطاب
- ۱۳۲..... نقد و بررسی تحلیل حکم بر اساس خطاب شارع
- ۱۳۸..... مبحث دوم: خطابات قانونی
- ۱۳۹..... تعریف خطابات قانونی، خصم، مخاطب
- ۱۴۰..... تفاوت خطابات قانونی با مباحث ما به اصولی
- ۱۴۰..... ۱. خطابات قانونی و قضایای قضیه
- ۱۴۱..... ۲. خطابات قانونی و تعلق احکام به طایفه
- ۱۴۲..... ویژگی ها و تفاوت های خطابات قانونی و شخصی
- ۱۴۳..... دلیل بر نظریه خطابات قانونی
- ۱۴۵..... تطبیقات نظریه خطابات قانونی
- ۱۴۶..... نقد و بررسی نظریه خطابات قانونی
- ۱۴۹..... مبحث سوم: اثر خطاب (بعث و زجر یا باعنیت و زاجریت)
- ۱۵۴..... تعریف حکم بر اساس اثر خطاب
- ۱۵۴..... نقد و بررسی تحلیل حکم به اثر خطاب
- ۱۵۹..... مبحث چهارم: اراده شارع (اراده تشریعیه)

۱۶۴	نقد و بررسی تحلیل حکم به اراده شارع
۱۶۷	مبحث پنجم: اراده میرزه
۱۶۸	نقد و بررسی اراده میرز
۱۶۹	مبحث ششم: حب و بغض شارع
۱۷۰	مبحث هفتم: حب و بغض میرز
۱۷۱	مبحث هشتم: ملاک (مصلحت و مفسده)
۱۷۲	مبحث نهم: جعل و اعتبار
۱۷۵	ادله تحلیل حکم شرعی به اعتبار شارع
۱۷۶	تعریف حکم بر اساس جعل و اعتبار
۱۷۷	مبحث دهم: اعتبار میرز

فصل چهارم: جمع بندی و بیان نظریه مختار

(نظریه اعتبار قانونی شارع)

۱۷۹	مبحث اول: اعتباری بودن احکام شرعی
۱۸۶	حقیقت امور اعتباری
۱۸۶	۱. اعتباریات در فلسفه
۱۸۸	۲. اعتباریات در اصول
۱۹۱	مبحث دوم: قانونی بودن جعل احکام شرعی
۱۹۳	اشکالات تقریب خطابات قانونی
۱۹۶	تقریب جدید از نظریه خطابات قانونی (احکام قانونی)
۲۰۱	خلاصه نظریه مختار
۲۰۱	مبحث سوم: تعریف حکم بر اساس نظریه اعتبار قانونی شارع
۲۰۲	مرور اجمالی بر تعاریف حکم

۲۰۵	نقد و بررسی تعاریف حکم شرعی
۲۰۵	۱. تعلق حکم به افعال مکلفین
۲۰۹	۲. افزودن قید اقتضا و تخییر و وضع به تعریف
۲۱۲	۳. تعاریف متفاوت
۲۱۵	نتیجه‌گیری و جمع‌بندی تعریف
۲۱۸	تعریف مختار از حکم شرعی
۲۱۹	مبحث چهارم: نمونه‌ای از دستاوردها و نتایج
	تطبیق بر اساس تحلیل حکم به خطاب، حب و بغض میرز، اراده مظهره و اعتبار
۲۲۰	میرز
۲۲۲	تطبیق بر اساس تحلیل حکم به اثر خطاب
۲۲۴	تطبیق بر اساس تحلیل حکم به حب و بغض و اراده و کراهت
۲۲۶	تطبیق بر اساس تحلیل حکم به مصاحبت و مفسده
۲۲۷	تطبیق بر اساس نظریه اعتبار
۲۲۸	نتیجه‌گیری و جمع‌بندی
۲۳۱	کتابنامه

نمایه‌ها

۲۴۹	آیات
۲۵۲	روایات
۲۵۳	موضوعی
۲۵۹	اعلام و مشاهیر
۲۶۱	کتاب‌ها
۲۶۳	مکان‌ها

سخنی با خواننده

قدت سالعات و پژوهش‌های اصولی که برای فهم درست و روشمند فقه اسلامی شکل گرفته، درازای شکل‌گیری دیانت اسلامی است و همچون دانشی اسلامی زرد داده و تأملات علما قرار گرفته و آثار بسیاری به خود اختصاص داده است. با این همه همچنان حوزه‌های نکاویده‌ای دارد که نیازمند ورود متخصصان اهل تحقیق است. یکی از این عرصه‌ها که با وجود نوشته‌ها و دیدگاه‌های بسیار، جای واکاوی و مذاقه علمی دارد، مقوله حقیقت حکم شرعی است. درباره حقیقت حکم شرعی در طول تاریخ علم اصول، مانند دیگر موضوعات اصولی نظریه‌های مختلف مطرح شده است. در میان دانشمندان شیعه و سنی تا کنون قریب به ده نظریه یا نظریه‌پردازی آمده است که شاید نظریه خطابات قانونی، گره‌گشایی بیشتری نسبت به دیگر دیدگاه‌ها دارد؛ چون فراخ‌نای جدیدی در مباحث حکم‌شناسی باز کرده است. رسته‌حاضر که با محوریت دو نکته، حکم شرعی با اعتبارات شارع معنا می‌یابد، این اعتبار به شکل قانونی مد نظر است نه شخصی، پیش آمده است، تصویر قابل دفاعی از حقیقت و ماهیت حکم شرعی داده است.

پژوهشکده اسلام تمدنی که مأموریت اصلی خود را ارائه اسلام تمدن‌ساز و پاسخگو به نیازهای آدمی و نوپدید قرار داده، با نگاهی نو به مباحث پایه‌ای و

اصولی، پای در این عرصه نهاده است تا آثار درخور و گره‌گشایی عرضه کند؛ از این رو کتاب حقیقت حکم شرعی در اصول فقه را که محصول چند سال تلاش محقق توانا جناب آقای بلال شاکری- از پژوهشگران مرتبط با گروه پژوهشی فقه کاربردی- است با نظارت علمی محقق ارجمند جناب حجت- الاسلام والمسلمین آقای مجتبی الهی خراسانی سامان داده و فراروی اهل دانش قرار داده است و امید دارد با نظر مدققانه و تقدیمات عالمانه مخاطبان فرهیخته، کاستی‌های احتمالی و خطاهای رخ داده را که هیچ اثر بشری از آن تهی نیست، برطرف سازد.

در پایان، سپاس از پژوهشگر ارجمند و ناظر محترم علمی، بایسته است از عزیزی که در پیدایی اثر به گونه‌هایی نقش آفریدند قدرانی گردد؛ به- ویژه از مدیر محترم گروه جناب - حجت الاسلام والمسلمین علی شفیعی، آقای مجتبی فانی کارشناس محترم گروه، از بان علمی اثر آقایان حجت الاسلام والمسلمین سید محسن حسینی غیبه و حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمد حسن حائری، اعضای محترم شورای علمی گروه، اعضای محترم شورای پژوهشی پژوهشکده، رئیس محترم اداره پژوهش سرکار خانم طلابزی و رئیس محترم دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، جناب حجت الاسلام والمسلمین محمد مهدی مسعودی، نیز از نشر پژوهشگاه که آسایش فنی و فرایندی اثر و چاپ و نشر آن را به عهده داشته و دارد، سپاسگزاری می‌کنم. از خداوند بزرگ توفیق و سلامتی ایشان را آرزو دارم.

دکتر سیدعلیرضا واسعی

رئیس پژوهشکده اسلام تمدنی

مقدمه

دین اسلام با نگاه گسترده به زندگی انسان، برای فعالیت‌های متنوع او - اعم از فردی و اجتماعی - برنامه خاصی داده است. نقش دین در زندگی، مربوط به حضور احکام عملی در زندگی انسان‌هاست و این حضور عملی و تجلی عینی، موهون علم فقه و تلاش فقیهان در استنباط احکام است. اما علم فقه برای دستیابی هرچه بهتر به این احکام محتاج روش‌ها، ابزار و وسایل است. علم اصول فقه عهده‌دار مهم‌ترین این وسایل روش‌هاست و مهم‌ترین علت پیدایش علم اصول، نظام بخشیدن به روش‌های استنباط احکام شرعی است. با توجه به این نکته، باید گفت همان اهمیتی که علم فقه در شناخت احکام زندگی انسان دارد، علم اصول نیز داراست. از این رو علم اصول جایگاه ویژه‌ای در میان علوم اسلامی و حوزه‌های علمیه یافته است.

از جمله مباحثی که در سده‌های اخیر در این علم مطرح شده، «مابیت حکم شرعی» است. این موضوع از دوران شیخ انصاری و شاگردش محقق خراسانی در کتب اصولی مطرح شده است. البته این بدان معنا نیست که نتوان سر رشته چنین مباحثی را در کتاب‌های قبل از ایشان یافت؛ بلکه چنان‌که در سیر تاریخی مباحث حکم شرعی خواهد آمد، می‌توان ریشه‌هایی از توجه به این مسئله را در کتب قدمای علم اصول نیز پیدا کرد هر چند بدان تصریح نشده باشد.

موقعیت و جایگاه بحث

درباره موقعیت و جایگاه مباحث حکم‌شناسی، به‌ویژه شناسایی حقیقت حکم شرعی، ذکر این نکته ضروری است که گاه با پیشرفت علوم و توسعه آنها، علوم دیگری از دل یک علم متولد می‌شود. بحث از فلسفه علوم از این قبیل است که علم اصول فقه نیز از آن بی‌نصیب نبوده است. فلسفه علم اصول فقه از جمله علوم است که در دوران معاصر توجه ویژه‌ای بدان شده و نظریات مختلفی درباره مباحث و مسائل آن مطرح گردیده است. در گذشته که علمی به نام فلسفه علم اصول مطرح نبود، جایگاه بسیاری از مسائل مطرح در علم اصول را همان علم اصول می‌انستند و نهایت پرسشی که درباره یک مسئله ممکن بود مطرح شود، جایگاه و مقیاس آن در علم اصول فقه بود؛ اما با رشد و توسعه فلسفه علوم و شکرگیری علم مستقل درباره آنها، از جمله فلسفه علم اصول، پرسش دیگری درباره مسائل مطرح می‌شود که آیا این مسئله از جمله مسائل فلسفه علم اصول است یا از مسائل علم اصول؟ این سؤال درباره مباحث حکم‌شناسی، به‌ویژه حقیقت حکم شرعی، نیز مطرح است. در این باره اختلافاتی، وجود دارد؛ برخی این مباحث را جزو مسائل علم اصول فقه می‌دانند و عده‌ای جزو مسائل فلسفه علم اصول فقه و حتی افرادی تاویل به دو علم فلسفه علم اصول و فلسفه اصول شده‌اند که خود در تعیین جایگاه بحث «حقیقت حکم شرعی» مؤثر است.^۱

درباره موقعیت و جایگاه مسئله «حقیقت حکم شرعی» باید گفت این موضوع از جمله مسائل فلسفه علم اصول فقه است؛ زیرا «حقیقت حکم

شرعی» جزو مبادی تصدیقی مسائل اصولی است و مبادی تصدیقی یک علم، جزو مسائل آن علم نیستند، بلکه باید در فلسفه علم اصول فقه بررسی شوند.

اهمیت و ضرورت بحث

به هر حال چه مسئله «حقیقت حکم شرعی» را جزو مسائل اصولی بدانیم یا جزء فلسفه علم اصول، ارتباط تنگاتنگ این بحث با سایر مسائل اصولی و تأثیرگذاری آرای مطرح در این باره در مباحث اصولی، قابل تردید نیست. با توجه به ارتباطی که مسائل علم اصول با حکم شرعی دارد، اهمیت این بحث روشن است. دانشمندان اصولی قبل از اینکه به یادگیری مسائل این علم بپردازد، باید با حکم شرعی آشنا شوند. ماهیتش را بشناسد و به خصوصیات آن، راه پیدا کند، تا بتواند مباحث مربوط به آن را شناسایی و از این راه مسائل مرتبط با حکم را مطالعه کند؛ چراکه شناخت مباحث حکم شرعی از مبادی تصدیقی سایر مباحث علم اصول به شمار می‌رود. پاسخ به این پرسش اساسی که ماهیت حکم شرعی چیست، در بحث‌های گوناگون از قبل چگونگی جمع بین حکم ظاهری و واقعی، تضاد بین احکام، اشتراک عالم و جاهل، تعدد مجعول، اجزاء، عقاب مکلف راهگشا و عنصری تعیین‌کننده است؛ همچنین می‌توان ادعا کرد: در نگرشی جدید به مباحث علم اصول می‌توان تمامی آنها را در ساختاری جدید و بر اساس حکم شرعی، دسته‌بندی کرد تا به این وسیله ارتباط منطقی بین مباحث ... که نبود آن، یکی از معضلات اساسی دانش‌پژوهان این علم است - به‌خوبی روشن شود. این نگرش جدید در میان دانشوران اصولی معاصر نیز طرفداران قابل ملاحظه‌ای پیدا کرده است و ساختارهای متفاوتی بر اساس حکم شرعی، برای مسائل اصولی طرح شده است که در

بخش تاریخیچه مباحث حکم شرعی بدان اشاره خواهد شد؛ بنابراین با توجه به نکاتی از قبیل:

۱. اهمیت روشن شدن مبادی تصدیقی یک علم جهت فهم و ادراک مسائل علم؛

۲. تأثیر شناخت ماهیت حکم شرعی در مباحث مختلف فقهی و اصولی؛

۳. توانایی طرح ساختاری جدید برای مسائل اصول فقه و ایجاد ارتباط منطقی بین مسائل آن، بر اساس حکم شرعی؛

۴. بستن مباحث مربوط به حقیقت حکم شرعی در کتب اصولی.

ضرورت و ادیسیم برداختن به شناسایی «حقیقت حکم شرعی» در این نوشتار روشن می‌شود.

اهداف پژوهش

اهداف این نوشتار با توجه به نکات مطرح، عبارت‌اند از:

۱. استوارسازی مسائل حکم و بستر سازی جهت رسمیت یافتن مباحث حکم در متون پژوهشی و آموزشی علم اصول؛

۲. تنقیح کامل یکی از مهم‌ترین مفاهیم پایه‌ای فقه و اصول، یعنی حکم شرعی؛

۳. کمک به تدوین مسائل فلسفه فقه؛ زیرا در نظر بسیاری، مباحث حکم از مسائل مشترک فلسفه فقه و اصول فقه محسوب می‌شود.

نوآوری‌ها

نوآوری‌های (کلی یا جزئی) اثر پیش رو موارد زیر است:

۱. مقارن بودن اثر: در تمام مراحل و فصل‌های این اثر، سعی بر آن بوده است که آرای اصولیان اهل تسنن نیز مدّ نظر قرار گیرد و هر کجا در آثار ایشان مطلبی آمده است، بیان شده و با دیدگاه‌های علمای شیعه مقایسه و تحلیل گردیده است.

۲. تاریخچه تطوّر مباحث حکم در علم اصول: در کتاب‌هایی که به صورت مستقل به برخی مباحث حکم شرعی یا اقسام آن پرداخته‌اند، تاریخچه‌ای درباره همان موضوع آمده است؛ اما ارائه تاریخچه‌ای تقریباً کامل درباره تمام مباحث مربوط به حکم‌شناسی و بیان تطورات و فراز و نشیب‌هایی که مباحث حکم در علم اصول طی طول تاریخ این علم به خود دیده است، در هیچ منبعی مشاهده نشد؛ از این رو باید در این گفت‌وگو طرح چنین تاریخچه‌ای از مباحث حکم‌شناسی برای نخستین بار صورت پذیرفته است.

۳. گردآوری و استخراج آرای علمای شیعه درباره حقیقت حکم شرعی: در این نوشتار برای اولین بار ده رأی متفاوت از سوی علمای اصول از لابه‌لای مسائل مختلف اصولی استخراج شده و یک‌جا به صورت نظم و اختصار علاقه‌مندان قرار گرفته است.

۴. تحلیلی درباره «حقیقت حکم شرعی» از نظر اصولیان اهل تسنن: مباحث تحلیلی و عقلی آن‌چنان‌که نزد دانشیان اصولی شیعه مطرح و حل توجه است، نزد دانش‌وران اصولی اهل تسنن نیست؛ از این رو در میان کلمات ایشان مواردی وجود ندارد که به صراحت بتوان ادعا کرد در آنها تحلیلی عقلی صورت پذیرفته است. در مباحث حکم‌شناسی نیز نوع توجه ایشان به تعریف حکم شرعی بوده است؛ اما در تحلیلی که درباره کلمات و آرای ایشان بر اساس تعاریف آنها صورت پذیرفته است، دو دیدگاه درباره «حقیقت حکم

شرعی» از نظرگاه ایشان شناسایی شده و در این نوشتار آمده است.

۵. دادن نظریه جدید درباره «حقیقت حکم شرعی»: طرح نظریه‌ای جدید درباره حقیقت حکم شرعی و توضیح نسبتاً جامع و روشن این نظریه، از دیگر نکات و نوآوری‌های این اثر است.

۶. تطبیق آرا و تأثیر آرای مطرح شده: دادن نمونه‌ای از تأثیرها و تطبیق - های آرا و تحلیل‌های مختلف درباره حکم شرعی، در سایر مباحث اصولی، همچون بحث ضد، از دیگر نکات بدیع این پژوهش است.

مروری بر محتوای پژوهش

بر این اساس و براساس طرح مباحث مختلف مربوط به ماهیت حکم شرعی به صورت منسجم، همراه با تنقیح کامل از نظریات و موضوعات مرتبط با آن، نوشتار پیش رو در چهار فصل تنظیم شده که به شرح ذیل است:

در فصل نخست کلیاتی درباره حکم شرعی آورده شده است تا خواننده با یکایک مفاهیم و واژه‌های به کار رفته در این کتاب آشنا شود و جنبه‌های مختلف مطرح درباره حکم شرعی در کتب اصولی و فقهی اقسام، رابطه با مفاهیم مشابه، تاریخچه مباحث حکم شرعی در کتب اصولی شیعه و اهل سنت و ... - را بشناسد.

در فصل دوم، با توجه به تأثیر برخی مبانی و پیش فرض‌های علم اصول، در ارتباط با شناسایی «حقیقت حکم شرعی»، به توضیح مختصری درباره آنها پرداخته شده و مباحثی همچون مراتب حکم، حق تشریع و تبعیت احکام از ملاکات، مطرح گردیده است.

فصل سوم، بررسی نظریات مطرح در «حقیقت حکم شرعی» میان شیعه و

اهل سنت است؛ در این زمینه ده نظریه مختلف - خطاب شارع، خطابات قانونی، اثر خطاب، اراده شارع، اراده میرز، حب و بغض شارع، حب و بغض میرز، ملاک، جعل و اعتبار، اعتبار میرز - بررسی شده است.

آخرین فصل، پس از بیان نظریه مختار «اعتبار قانونی»، به بیان تطبیق نظریات مطرح در «حقیقت حکم شرعی» در یکی از مسائل اصولی تحت عنوان «آیه به شیء مقتضی نهی از ضد، پرداخت است.

در بیان از کسانی که در به سامان رسیدن این پژوهش نقش داشته‌اند تشکر می‌کنم؛ به‌ویژه از مدعو خروه پژوهشی فقه کاربردی و پژوهشکده اسلام تمدنی دفتر تبلیغات اسلامی - استان رضوی، حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای علی شفیعی که تلاش فراوانی را به انجام رسیدن آن به کار گرفته‌اند، همچنین از جناب حجت الاسلام والمسلمین مبین الهی خراسانی که با مطالعه این کتاب و ابراز دیدگاه‌های سازنده و اصلاحی در تکمیل این کتاب به عنوان ناظر علمی، کمک فراوان کرده‌اند. از خداوند متعال توفیق رونق‌بخش در خدمت اسلام و عمل به آن را برای خود و یکایک این عزیزان آرزو دارم.